

наукових праць. – Чернівці: Прут, 2001. – Т.1. – С.243-255; 17. Пивоваров С.В. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра. – Чернівці: Зелена Буковина, 2001. – 152 с.; 18. Пивоваров С. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 299 с.; 19. Пивоваров С. Прикраси слов'янського населення Буковини (нові знахідки) // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2010. – Вип. 14. – С. 424-427; 20. Пивоваров С. Охоронні археологічні дослідження слов'янських пам'яток на Буковині у 2009 р. // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології: Збірник наукових праць. – Чернівці: Прут, 2010. – Т.1 (29). – С. 41-54; 21. Пивоваров С. Археологічні роботи на території Лужанської церкви Вознесіння Господнього в 2009 р. // Археологічні студії. – Київ-Чернівці: Зелена Буковина, 2010. – Вип. 4. – С. 280-317; 22. Равдина Т.В. Типология и хронология лопастных височных колец // Славяне и Русь. – М.: Наука, 1968. – С. 136-142; 23. Равдина Т.В. Семилопастные височные кольца // Проблемы советской археологии. – М.: Наука, 1978. – С. 181-187; 24. Рябцева С. С. К вопросу о серьгах «волынского» типа // Ювелирное искусство и материальная культура. – С.-Петербург: Госэрмитаж, 1994. – С. 10-12; 25. Рябцева С. Древнерусский ювелирный убор. – С.-Петербург: Нестор-История, 2005. – 384 с.; 26. Рыбаков Б.О. Ремесло Древней Руси. – М.: Изд-во АН СССР, 1948. – 792 с.; 27. Седов В.В. Браслетообразные височные кольца восточных славян // Новое в археологии. – М.: Наука, 1972. – С. 130-140; 28. Седов В.В. Лунничные височные кольца восточнославянского ареала // Культура славян и Русь. – М.: Наука, 1998. – С. 249-262; 29. Седова М.В. Ювелирные изделия из Ярополча Залесского // краткие сообщения Института археологии. – М.: Наука, 1972. – Вып. 129. – С. 70-76; 30. Седова М.В. Ювелирные изделия Древнего Новгорода. – М.: Наука, 1981. – 195 с.; 31. Тимошук Б.О. Слов'яни Північної Буковини. – К.: Наукова думка, 1976. – 178 с.; 32. Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина. – К.: Наукова думка, 1982. – 206 с.; 33. Тимошук Б.А. Восточнославянская община VI-X вв. н.э. – М.: Наука, 1990. – 188 с.; 34. Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс. н.э. – К.: Наукова думка, 1985. – 184 с.

УДК 728.81.02(477.84)«1994/2008»

Володимир ЧАЙКА

**ВІДБУДОВА І ПРИСТОСУВАННЯ ЗБАРАЗЬКОГО ЗАМКУ
XVII СТОЛІТТЯ ЯК ЗРАЗОК ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ОХОРОНИ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ В УКРАЇНІ (1994-2008)**

Стаття є продовженням дослідження історії Збаразького замку XVII століття.

Після проголошення незалежності замок був віднесений до числа пам'яток історії національного значення. З 1994 року став одним із об'єктів Державного історико-архітектурного заповідника в місті Збаразжі, який і взяв на себе організацію робіт по відродженню фортеці. Протягом 16 років було здійснено грандіозні за масштабами роботи, які не лише повернули пам'ятці її первісну красу, але і привернули до неї увагу сотень тисяч туристів.

Автор не лише досліджує процес порятунку пам'ятки архітектури, але й бере на себе завдання поширення досвіду виконання подібних робіт. Це може бути корисним для багатьох працівників пам'яткоохоронної сфери України.

Ключові слова: Збаразький замок, історико-архітектурний заповідник, охорона культурної спадщини.

Владимир ЧАЙКА

**ВОССТАНОВЛЕНИЕ И ПРИСПОСОБЛЕНИЕ
ЗБАРАЖСКОГО ЗАМКА XVII СТОЛЕТИЯ КАК ОБРАЗЕЦ
РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ ОХРАНЫ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ
В УКРАИНЕ (1994-2008)**

Статья есть продолжением исследования истории Збаражского замка XVII столетия.

После провозглашения независимости, замок вошел в число памятников истории национального значения. С 1994 года стал одним из объектов Государственного историко-архитектурного заповедника в городе Збаразже, который и взял на себя организацию работ по возрождению крепости. На протяжении 16 лет были исполнены грандиозные по масштабам работы, которые не только вернули памятнику первобытную красоту, но и сделали его привлекательным для сотен тысяч туристов.

Автор не только исследует процесс спасения памятника архитектуры, но и берет на себя задачу распространения опыта исполнения подобных работ, который может быть полезным для многих специалистов охраны памятников Украины.

Ключевые слова: Збаражский замок, историко-архитектурный заповедник, охрана культурного наследия.

Volodymyr CHAIKA

**RECONSTRUCTION AND ADAPTATION
OF ZBARAZH CASTLE OF THE XVII TH CENTURY
AS AN EX AMPLE OF APPROACHES TO CONSERVATION
OF CULTURAL HERITAGE IN UKRAINE (1994-2008)**

This article is a continuation of studying the history of the XVII th Century's Zbarazh Castle. When Our Independence was proclaimed the castle was named as an object of the national historical importance since 1994 it became one of the objects of the state historical-architectural memorial in Zbarazh. Which took over the work's organization of reviving the fortress. A lot of work has been done for 16 years. Due to it the monument was returned its original beauty and also attracted the attention of hundreds of thousands of tourists.

The author not only explores the process of saving this architectural monument but also take into account the spreading of the experience of similar works/ It can be useful to mane workers.

Key words: Zbarazh Castle, historical-architectural memorial, conservation of the cultural heritage.

Збереження пам'яток минулого в умовах сучасного глобалізованого світу є показником цивілізованості суспільства. Будь-яка спільнота на цьому шляху проходить певні етапи, відрізки часу, протягом яких відбувається становлення норм і правил, які регламентують ставлення громади до пам'яток своєї історії. Україна в цьому процесі до сьогодні перебуває на початку шляху, але зміни, які сталися за останні роки, вселяють надію на те, що наше входження в світову цивілізовану спільноту, прийняття загальнолюдських норм поведінки, в тому числі і стосовно нашої культурної спадщини, займе небагато часу. Прикладом для такого оптимізму є не лише реальні кроки в цьому напрямку вищих органів державної влади, але і деякі приклади позитивних змін на місцях. Розглянути ці приклади, узагальнити їх, покликана дана стаття, присвячена процесу підготовки, відбудови і реставрації пам'ятки культури національного значення – замку XVII століття в місті Збаражі Тернопільської області.

До здобуття незалежності на території України формально діяли закони, що регулювали взаємовідносини в пам'яткоохоронній сфері. Серед них найбільш вагомими – Закон СРСР «Про охорону та використання пам'яток історії та культури» (1976 р.), Закон УРСР «Про охорону та використання пам'яток історії та культури» (1978 р.), Положення «Про охорону та використання пам'яток історії та культури» (1982 р.). Після 1991 року вони хоча не суперечили Конституції України, але і не діяли, або діяли мінімально. Досить сказати, що замки, в тому числі і Збараський, не були включені в число об'єктів, що потребують відбудови. І якщо й були поодинокі факти (як у Збаражі в 1985 році) проведення робіт по їх відбудові – то це лише виняток. На Тернопільщині цим винятком був той же Збараський замок. Та й то роботи, які тоді тут були проведені, в результаті чого було відбудовано центральну палацову частину під культурно-спортивний комплекс, порушували планувальну структуру, що не відповідало його призначенню як історичної пам'ятки [2, с.94].

Позитивним чинником на шляху до вирішення питань, пов'язаних зі збереженням історичних пам'яток нашого краю, який сприяв зрушенню майже з мертвої точки справи охорони пам'яток [9, с.93], стало прийняття Верховною Радою України низки законів, серед яких найбільш важливим стосовно теми статті є Закон України «Про музеї та музейну справу» від 1995 року, Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 2000 року, Закон України «Про архітектуру та архітектурну діяльність» від 1999 року, Закон України «Про затвердження загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004-2010 роки».

Збараський замок потрапив під дію всіх цих законів і, як наслідок, на нього були поширені їх основні норми. А це у свою чергу пояснювало законність і необхідність проведення відновлювальних і реставраційних робіт, які тут здійснювались.

З 1989 року замок почав відігравати роль єдиного в місті музею. Саме сюди були передані фонди Збараського районного краєзнавчого музею,

який до цього розташовувався в приміщенні церкви Успіння Пресвятої Богородиці XVIII століття і у церковних прибудовах[1, с.17]. Після передачі церкви громаді віруючих таке рішення було єдино правильним. Правда, законодавчо цей процес був остаточно завершений лише у 2002 році. Тоді, на основі рішення Тернопільської обласної ради від 11 листопада 2002 року, Збараська районна рада четвертого скликання 25 грудня 2002 року, керуючись Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», вирішила передати фонди та майно краєзнавчого музею у користування Державного історико-архітектурного заповідника у місті Збаражі. Але фактично фонди музею стали частиною заповідника (а по суті вони вже були в Збараському замку) ще у 1995 році. Тоді до замку були передані матеріали археологічних розкопок, старовинна зброя, твори живопису та скульптури місцевих митців, нумізматичну колекцію, колекцію годинників, меблів, стародруків, предметів культового призначення, збірки килимів та вишивки, матеріали етнографічних експедицій [3, с.4]. Ці унікальні речі збирали, вивчали і зберегли для нащадків зачинателі музейної справи на Збаражчині – П. Войтина, А. Малевич, Н. Макарчук, А. Маціпура [3, с.4].

Тоді фондові зібрання Збараського районного краєзнавчого музею нараховували 4 277 одиниць основного фонду та 1 401 одиницю науково-допоміжного фонду, які й склали основу перших експозицій у Замковому палаці та згодом – у казематах та в'їздовій вежі фортеці.

Надзвичайно важливим етапом в новітній історії замку було входження його до складу Державного історико-архітектурного заповідника в місті Збаражі. 8 лютого 1994 року виходить Постанова Кабінету Міністрів України №78 «Про державний історико-архітектурний заповідник в місті Збаражі Тернопільської області», в якій, зокрема, відзначено історичну, архітектурну цінність замкового ансамблю міста Збаража. «З метою збереження пам'ятних місць, пов'язаних з Визвольною війною українського народу 1648-1654 років, та у зв'язку з 400-річчям від дня народження Богдана Хмельницького, Кабінет Міністрів України постановляє:

Прийняти пропозицію Тернопільської обласної ради народних депутатів, Міністерства у справах будівництва і архітектури, підтриману Міністерством культури, про оголошення пам'яток містобудування й архітектури м.Збаража – замкового ансамблю в межах фортифікаційних споруд державним історико-архітектурним заповідником, передачу його до загальнодержавної власності з віднесенням до сфери управління Міністерства у справах будівництва і архітектури» [8, с.1].

Важливим чинником було рішення про підпорядкування новоствореного закладу Державному комітету архітектури і містобудування, який створили на місці згадуваного міністерства, з керівництвом якого було налагоджено хороші партнерські взаємовідносини, знайдено розуміння на шляху вирішення завдань, які постали перед колективом заповідника [9, с.93].

Очолив державний заповідник Маціпура Анатолій Вікторович, фаховий історик, збаражанин, який до цього працював директором районного краєзнавчого музею. Саме він спрямував свою енергію і зусилля колективу на реставрацію перш за все замку XVII століття в місті Збаражі.

Варто відзначити, що Збаразький замок і в той час відрізнявся від більшості фортець Тернопільщини тим, що він був у загальному збереженні. Ще з 1985 року в замковому палаці функціонували кабінети районного будинку піонерів (пізніше, після 1991 року – будинку школяра). На першому поверсі були розташовані зали атлетичної гімнастики, греко-римської боротьби, кілька кімнат було віддано гурткам дитячої творчості. В правому флігелі замкового палацу розміщувалися кабінети районного відділу культури – літературно-мистецька студія, кабінет директора районного будинку культури, кабінет методистів РБК, які при необхідності використовувалися як гримерка. Лівий флігель замкового палацу, крім двох невеликих кімнат, одна з яких була пристосована під приміщення для демонстрування кінофільмів, у другій була облаштована котельня, використовувався як склад.

Приміщення між двома флігелями, яке було найбільшим в замковому палаці і вміщало 450 чоловік, використовувалося як районний кіноконцертний зал, в якому впродовж більш ніж 25 років відбувалися різноманітні масові заходи – від компартійних зібрань і заходів, приурочених до радянських свят, до зібрань перших років незалежності, концертів та інших заходів, присвячених торжествам нової доби і конкурсів краси, які протягом кількох років проводило місцеве ПТУ.

Як вже було зазначено вище, замок у 80-х роках XX століття був частково відреставрований, але з порушенням допустимих при веденні подібних робіт норм. Так, у центрі фойє першого поверху палацу були змонтовані залізобетонні сходи, які вели на другий поверх. Вони не лише спотворювали інтер'єр цієї замкової споруди, але й порушували своєрідний внутрішній баланс будинку. Так само чужим, непотрібним і шкідливим для палацу було облаштування у лівій стороні вестибюлю першого поверху сауни, під яку використовувалося кілька приміщень. Вона функціонувала більше п'яти років і нічого, крім шкоди, палацу не принесла. Вогкість, постійні випари, різкі коливання температури – всі ці фактори негативно позначилися на збереженні замкового палацу.

Що стосується інших складових частин замку, то частково відреставрованими і пристосованими були лише каземати правого крила замку. Тут був розміщений ресторан «Легенда», який використовувався за своїм прямим призначенням. Решта казематів, хоч і були частково відбудовані в 50-х, 60-х роках, проте не використовувалися і були свого роду місцем скупчення будівельного сміття, відходів діяльності ресторану або взагалі пустували. Залишалася зруйнованою до рівня верхньої частини казематів в'їзна вежа, перебував в аварійному стані в'їзний міст (від його первісного пізньосередньовічного варіанта залишилася конструкція з

чотирьох кам'яних колон, між якими лежав потужний шар ґрунту). Подвір'я замкового палацу несло на собі сліди радянської епохи – було покрите асфальтом, в кількох частинах якого були облаштовані клумби.

Що стосується чотирьох бастіонів замку, то частково збереженим ще з XVII століття залишався південно-східний. З трьох інших – були помітні деякі контури північно-західного і північно-східного. Південно-західний бастіон був повністю знищений, а місце його існування закривав значний шар ґрунту.

Ескарпові стіни замкового комплексу, крім стіни між південно-східним і південно західним бастіоном, яка частково збереглася, були знищені, засипані ґрунтом, на якому вирости дерева, що своїм корінням продовжували руйнувати залишки мурів. Знищеними і засипаними ґрунтом були всі контрескарпові стіни.

Окремо треба сказати про стан призамкової території, яка колись складала із замком єдиний комплекс. Її стан теж ніс на собі дух часу. Був занедбаний прекрасний колись призамковий парк, який, за невеликим винятком, нагадував лісові хащі. Комплекс будинків, в яких у минулому жив управитель замковим господарством, був відданий районній санепідемстанції, яка не мала коштів не лише на реставрацію цієї споруди, але й на утримання її в існуючому стані. Тому стан цих будівель був близький до критичного.

На замовлення Державного історико-архітектурного заповідника фахівцями інституту «Тернопільцивільпромбуд» у 1994 році сформовані науково обґрунтовані пропозиції формування генерального плану ДІАЗ (керівник авторського колективу О. Білик) [4, с.3], у якому одне з основних місць було відведене замку. Продовженням цих робіт зайнялися, на замовлення Державного комітету України з будівництва та архітектури на підставі угоди № 81-2001 від 1 червня 2001 року [4, с.3], фахівці Львівського інституту «Укрзахідпроектреставрація». У пропозиціях, сформованих у концепції відбудови замкових споруд, автором яких був кандидат архітектури інституту Роман Могитич, було, зокрема, зазначено, що «Збараський замок виступає незаперечною домінантою в історико-культурному середовищі міста, є одною із етапних пам'яток оборонної архітектури України, збудований за усіма правилами фортифікаційного мистецтва і найважливішим приваблюючим фактором в системі історико-архітектурного заповідника м. Збаража» [4, с.6].

Тому, згідно з Генеральним планом розвитку заповідника, вирішенню питання організації території замкового палацу приділено першочергову увагу [4, с.6].

Концепція передбачала, що територія замкового дитинця та другої лінії оборони, що обмежена ескарповими валами, повинна отримати статус повністю відновленої пам'ятки [4, с.6], і включала в себе, серед інших, надалі роботи по відтворенню контуру другої лінії оборони – валів та їх кам'яних ескарпів, відновленню оборонного рову навколо замкового дитинця та інше [4, с.6].

Важливо відзначити, що реставрація Збараського замку проходила у відповідності до встановлених норм і наукового підходу. Показовим у цьому відношенні є проведені археологічні розкопки у районі західного бастіону замку. Вони були необхідними з тої причини, що на відміну від інших замкових бастіонів, саме західний був знищений найбільше, що утруднювало подальші відбудовчі роботи. Без подібних робіт замок міг набути гіпертрофованих форм, не характерних жодному стилю і періоду [7, с.19].

З метою з'ясування місцезнаходження стін бастіону, заповідником у Збаражі був укладений договір з Інститутом археології Львівського національного університету ім. Івана Франка. Керувала археологічними розкопками молодший науковий співробітник Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франка, кандидат історичних наук Наталія Білас, науковим консультантом виступили старший науковий співробітник Інституту археології ЛНУ ім. Івана Франка, кандидат історичних наук Михайло Філіпчук та науковий співробітник відділу археології Інституту українознавства ім. Івана Крип'якевича НАН України Василь Оприск.

Роботи проводилися з 17 липня, з перервами, до 24 жовтня 2003 року. В процесі проведення розкопок у місці існування західного бастіону Збараського замку було закладено дві розвідкові траншеї по периметру його імовірних залишків. При дослідженні першої траншеї було виявлено залишки оборонної стіни, викладеної з масивного каміння, товщина якої складала 2,5–2,6 м [5, с.11]. Дослідження другої траншеї дало змогу виявити залишки другої оборонної стіни бастіону, викладеної з масивного каміння [5, с.11]. Розкопки дали можливість виявити не лише залишки стін бастіону. Було виявлено значну кількість фрагментів керамічного посуду (вінця, стінки, денця) і уламків цегли, скла, виробів з металу (цвяхи), монети XVII століття (литовський солід), які за аналогіями можна віднести до другої половини XVII–XVIII століть – часу будівництва та першого етапу функціонування замку [5, с.13].

Дослідження дали змогу констатувати, що бастіон в основі досягав параметрів 17,3 м (північно-західна стіна) x 15,4 м (південно-західна стіна), а також те, що його стіни були вимощені з пісковика, фундаменти стін були заглиблені в материкові ґрунти, товщина оборонних стін сягала від 2,5 м до 4,5 м; а також те, що замок будувався на початку XVII століття [5, с.17], тоді ж, як і інші елементи замкового комплексу. Однак основним результатом розкопок було те, що вони дали змогу розпочати відновлювальні роботи на бастіоні, які розпочалися у 2005 році й частково були завершені у 2007 році.

З метою отримання більш повної картини з історії будівництва замку, поряд з археологічними розкопками на окремих, найбільш зруйнованих його ділянках, Національний заповідник у вересні 2007 року провів геофізичні інженерно-вишукувальні роботи. Для їх проведення був укладений договір з київським науково-виробничим підприємством «Геопром», фахівці якого і проводили дослідження. Обстеження виконували-

ся з метою визначення підземних порожнин, залишків старих фундаментів, неоднорідностей ґрунтів на території замку та прилеглої території. Роботи проводились методом георадарного зондування за методикою вертикального електрорезонансного зондування. Всього за час роботи фахівцями «Геопрому» було проведено зондування на 33 ділянках.

У результаті було, серед іншого, виявлено, що з підвальної частини замку в сторону центрального входу, на глибині від 1-го до 2,5 метра спостерігається існування ймовірного зруйнованого підвального приміщення розмірами приблизно 5х3 метри. Таке ж приміщення існувало і в районі входу в правий каземат. Обстеження лівого каземату, а також замку виявили залишки старих каналізаційних каналів. Георадарне обстеження підвальної частини замку виявило існування вертикально засипаної штольні, а на території рову, з тильної правої сторони замку, існування підземного ходу, були виявлені також залишки підземних ходів, що йшли зі сторожових веж [6, с.10].

Всі ці дослідження фактично підтвердили гіпотетичні твердження низки дослідників Збараського замку про те, що він був хоча й головною, але лише частиною цілої системи оборони міста Збаража, яка впродовж XVII–XVIII століття існувала як єдине ціле, а підземні сполучення в цій системі відігравали далеко не останню роль.

Ці дослідження, а також наукові пошуки співробітників заповідника в бібліотеках і архівах України й Польщі, лягли в основу практичних робіт по відновленню унікальної пам'ятки історії.

З 1995 року головним проектувальником стає Львівський інститут «Укр-західпроектреставрація», працівники якого створили проектні пропозиції, які стали основою Програми реставрації замку, а також «Програми ліквідації аварійного стану та збереження інших пам'яток історії та архітектури заповідника». Проектом передбачалося якнайбільш повне відтворення планувальної структури палацу, склепінь, інтер'єрів. Плани передбачали відтворення казематів та в'їзної брами, ескарпових та контрескарпових стін, бастіонів, замкового мосту, підземель замку. Паралельно були розроблені плани реставрації монастиря і костелу отців Бернардинів, церкви Спаса, ще ряду пам'яток. Поряд з цими роботами розпочалося формування заповідника як наукової організації, яка розміщувалася в замку.

Але пріоритетними завданнями ДІАЗу в Збаражі було відновлення замкового палацу, на що були спрямовані роботи колективу, освоювалися виділені державою кошти. Необхідно було відкоригувати реставраційні роботи, що проходили з 1965 по 1985 рік, які велися з порушенням планувальної структури, що не відповідало його призначенню як історичної пам'ятки. Доводилося займатися питаннями пошуку приміщень і переселення ряду районних організацій, які займали приміщення в замку. Відрадно, що в цьому дирекція знаходила підтримку в керівництва міста і району. В перші роки (1994-1996 рр.) працівники (науковці) займалися, крім своєї безпосередньої роботи, і питаннями господарського призначення. Займа-

лися вирубкою хаотичних насаджень навколо замку і парку, насадженням нових дерев, упорядкуванням території навколо замкового палацу, внутрішніми господарськими роботами, що було необхідно для формування зовнішньої естетичної привабливості архітектурної пам'ятки.

Протягом 1996-2006 років у замковому палаці і на території навколо нього було проведено цілий комплекс реставраційних робіт, які надали фортеці нового образу, перетворили її у об'єкт, достойний гідно презентувати досягнення колективу по збереженню історичної спадщини. По суті, Збараський замок на сьогодні єдиний на Тернопільщині із 34-х, які входять до державного обліку, і один із небагатьох в Україні, який може слугувати взірцем ставлення до збереження культурної спадщини. В замковому палаці були виконані роботи по відтворенню планування системи вестибюлю першого та другого поверхів, проведено реставрацію залів першого і другого поверхів палацу (замінено вікна, двері, встановлено паркет, проведено малярські роботи), в яких зараз функціонує 15 виставкових залів (археологія, етнографія, вишивка, скульптура, сакральне мистецтво, килими та ін.), один із флігелів замкового палацу пристосовано під органний зал на 80 місць (встановлено орган кінця ХІХ століття), в якому також відбуваються інші урочистості (театралізована урочиста реєстрація шлюбів), зроблено ремонтні роботи мансардного приміщення і пристосовано їх під фондосховища (10 кабінетів), відреставровано підвальні приміщення замкового палацу, куди найбільше люблять ходити туристи.

У 2007 р. завершено роботи із заміни дахового перекриття палацу.

Здійснено роботи з покращення планування структури, проведено мощення, втілено дизайнерські проекти з надання подвір'ю естетичної привабливості, для чого посаджено газони, які постійно підтримуються в порядку, проведено реставрацію криниці.

Відреставровано всі приміщення (15 залів) казематів, де зараз функціонують: бар-ресторан «Легенда» на 200 чоловік, зал зброї, зал археології, етнографії, скульптури, ряд інших виставкових залів для змінних експозицій.

Зроблено кам'яну і гранітну підлогу, відтворено кам'яні віконні та дверні обрамлення, відтворено карниз зовнішніх стін замкових казематів.

Повністю завершені роботи з реставрації в'їзної вежі. Встановлено дахове перекриття, відреставровано підземелля вежі, у трьох відреставрованих приміщеннях вежі розміщено магазин сувенірної продукції, в інших розміщені стаціонарні експозиції – нумізматика і антикваріат, які відкриті для відвідування. В 2005 році змонтовано в'їзний міст, а також проведено роботи з мощення оглядового майданчика, розміщеного над казематами замкового палацу.

Завершено роботи з відновлення бастіонів та частково ескарпових стін. Вивезено сотні тонн землі, яка заповнювала простір між зовнішньою оборонною стіною і казематами. В 2007 році постали з руїн 2 із 4-х бастіонів замку.

Приведено в порядок призамковий парк. Здійснено нові насадження дерев, ландшафтно-земляні роботи, проведено мощення сотні метрів доріжок замкового парку, встановлено лавочки, сміттєві ящики. На завершенні – роботи по будівництву готельного комплексу на 100 місць, в якому буде розміщена необхідна інфраструктура для розвитку туристичного бізнесу.

Успішне проведення вищезгаданих робіт по відновленню однієї з наших древніх святинь не один раз було відзначено численними контролюючими органами, державними інстанціями по охороні та використанню пам'яток історії та культури, в тому числі найвищими посадовцями нашої держави. В 1998 році гостем замкового палацу був Президент України Л.Д. Кучма, в 2006 р. конференцію з проблем охорони та використання пам'яток історії та культури провів Президент України В.А. Ющенко.

На сьогодні Збараський замок не лише відреставрована пам'ятка культурної спадщини. Це ще й центр цілої інфраструктури міста, який уже впродовж кількох років заробляє досить значну частину грошей на своє утримання. Це ще й знаний туристичний об'єкт не лише Тернопільщини, але й усієї держави. Це показник безальтернативності нашого цивілізаційного поступу.

Джерела та література: 1. Вербовецький Ю., Мандрик О. Храми міста Збаража // Збараж – місто в Медоборах. – Збараж: Видання Державного історико-архітектурного заповідника, 1996. – С. 15-17; 2. Грабар Т. Збереження об'єктів культурної спадщини на прикладі Державного історико-архітектурного заповідника в м. Збаражі// Матеріали науково-практичної конференції «Замки Тернопілля» – невід'ємна складова історико-культурної спадщини України. – Збараж: Видання Національного заповідника «Замки Тернопілля», 2006. – С. 92-97; 3. Данилейко М. Фонди – базова основа експозиційної діяльності заповідника// Галицька брама. Збараж. – Львів: Центр Європи, 2004. – № 1-3 (109-111). – С. 4-5; 4. Могитич Р. Генеральний план Державного історико-архітектурного заповідника у Збаражі// Матеріали науково-практичної конференції «Замки Тернопілля» – невід'ємна складова історико-культурної спадщини України. – Збараж: Видання Національного заповідника «Замки Тернопілля», 2006. – С. 2-14; 5. Національний заповідник «Замки Тернопілля»// Звіт про археологічні розкопки на території Державного історико-архітектурного заповідника в місті Збаражі Тернопільської області. – Інв. № 9-47/506; 6. Національний заповідник «Замки Тернопілля»//Звіт по договору №46/07від 18 вересня 2007 року «Геофізичні та інженерно-вишукувальні роботи на території замку в м. Збаражі». – Інв. № 8-32/371, с.13; 7. Оконченко О., Оконченко І. Укріплення Збараського замку// Галицька брама. Збараж. – Львів: Центр Європи, 2004. – № 1-3 (109-111) – С. 16-19; 8. Про Державний історико-архітектурний заповідник в м. Збаражі Тернопільської області. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1994 року № 78. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/uid=105557>; 9. Чайка В. Національний заповідник «Замки Тернопілля»: практика вирішення проблем збереження пам'яток культурної спадщини на Тернопільщині // Охорона культурної спадщини в Україні: історія, теорія, практика. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль, 28-29 травня 2007 року. – Тернопіль, 2007. – С. 92-97.